

Klettenberg, Reet

Budapest

Soome-ugri anekdoodid Gábor Bereczki memuaarideraamatust „Neevast Uuraliteni”

Ma olen kogu oma elu nalju ja anekdoote armastanud. Olen püüdnud kimpu koguda oma erialaga seotud lugusid. See pole kasutu püüdlus, kuna see näitab teadusala viljelejaid seni tundmatust küljest. Soome-ugri terminid mõtestan siin pisut laiemalt ja võtan jutuks ka need, kes ei ole päris fennougristid, aga on selle valdkonnaga kuidagi seotud.

* * *

József Budenz (1836–1892)

Budenz, nagu teada, hakkas ungari keelt õppima täiskasvanuna ja omandas keele küll täiuslikult, aga tal oli tugev saksa aktsent. Kord tuli ühes keeleteadlaste seltskonnas juttu sellest, et ungari keeles on üksainumas sõna, mille alguses on *ty* – *tyúk*, mispeale Budenz imestunult sekkunud: „Noh aga *tyufa*?”

*

Ühel akadeemia istungil võitles Budenz selle eest, et ungari ortograafia oleks foneetiline, nii et sõnu kirjutataks nii, nagu me neid hääldame. Seepeale tähendas János Arany, akadeemia sekretär Budenzi eelpool mainitud saksapärasele hääldusele viidates vaikselt: „Hea küll, mina saaksin ju veel kuidagi hakkama, aga lugupeetud härra?”

*

Möödunud sajandi (19. sajandi) viimastel kümnenditel täitis Budapesti loomaaed ka omalaadse vabaõhumuuseumi rolli. Sinna kutsuti eksootiliste rahvaste esindajaid, et nad oma igapäevaelu tutvustaksid. Uurali rahvaste esindajast olid loomaaias oma põhjapõtrade ja telkidega minu teada kohal vaid samojeedid ja laplased. Budenz kasutas võimalust ja kogus neilt ka keeleainest, ühe rahvariides laplase viis aga lausa akadeemiasse loengulegi, kus ta enda kõrvale istuma pani. Loengu alates tahtis ta laplast kuulajaskonnale tutvustada. Pani talle käe õlale, aga liigutusest suutis ta vaid niipalju öelda: „No jah, see siin on laplane.”

J. K. Qvigstad (1853–1957)

Norra lapoloogi Qvigstadi õnnistati erakordselt pika eluga. 1953. aastal, kui tema sajandat sünnipäeva tähistati, tervitas teda soomlaste poolt P. Ravila ja kutsus eakat teadlast Soome. Hilisema vestluse käigus küsis Ravila Qvigstadilt, kas ta võtab kutse vastu. Küsitud vastas eitavalt, öeldes, et tema soomlastest sõbrad on kõik juba surnud.

„Ja kes oli teie parim soomlasest sõber?” küsis Ravila.

„Ahlqvist,” vastas Qvigstad.

(Ahlqvist suri 1889. aastal.)

H. Paasonen (1865–1932)

Paasonen oli sajandivahetusel pikka aega mordvalaste juures, kus ta tohtul hulgal keeleainest kogus. Akuraatse inimesena alustas ta ka mordvalaste juures hommikut põhjaliku võimlemisega nagu koduski. Tema mordvalasest võõrustaja, kes oli lihtne talupoeg, jälgis tähelepanelikult külalise hommikust võimlemist, ja ütles siis nii: „Teate mis, ma olen oma elus paljude usunditega kokku puutunud, aga nii rasket nagu teie oma, ei ole ma veel näinud.”

Y. Wichmann (1868–1932)

Soome keeleteadlasel Y. Wichmannil olid ungarlastega väga head suhted. Kord sajandi algul, kui ta Ungaris oli käimas, kutsuti ta etnograaf Antal Hermanni juurde. Laua juures toimetas ka võõrustaja tütar Julia, kes kohvi pakkus. Wichmann näitas tüdrukule iga kord sõrmega, kui palju kohvi ta tassi kallaks ja tüdruk kallaski täpselt nii palju. Seepeale mõtles vanapoiss Wichmann endamisi: „See tüdruk on nii sõnakuulelik, et tuleb ta naiseks võtta.”

Ja nii ta tegigi. Tüdrukust sai Julie Wichmann, kes saatis oma abikaasat mitmel kogumisreisilgi ning kes on tuntud soome-ugri etnograaf.

A. Kannisto (1874–1943)

Kannisto õpetas Helsingi ülikooli soome-ugri professorina ka ungari keele ajalugu. Soome keeles on vastukaaluks ungari *s*, *sz*, *z* ja *zs* sibilantidele teatavasti vaid *s*. Kannisto seletas seda küll õigesti mõeldes, kuid ungari häälikuid soomepäraselt hääldades oma õpilastele nii: „Soome *s*-ile vastukaaluks on ungari keeles *s*, *s* ja *s*.”

*

Kannisto ei olnud veinisõber, aga Ungaris Kružoki¹ seltsi kogunemistel kolleegidega ta veinitas, öeldes, et *maassa maan tavalla* ‘igas riigis selle riigi kombe kohaselt’, st nõnda elada ja käituda.

1 Budenzi algatusel kujunenud keeleseltsi (‘Ringi’) liikmed kohtusid regulaarselt alates 1870-ndatest aastatest. Selts sai venekeelse nime, kuna liikmete esialgne eesmärk oli vene keele õppimine.

Zoltán Gombocz (1877–1953)

Gombocz oskas paljusid keeli ja oli nii fennougristikas, turkoloogias kui ka indoeuropistikas hästi orienteeruv teadlane. Elu lõpu poole aga valdas teda teatud skeptitsism. Kord küsis temalt üks tudengineiu õpilane: „Härra professor, mis keelest on pärit see ja see sõna?”

Gombocz pakkus küsijale istet ja alustas vastust küsimusega: „Mis keelest te soovite, et see pärit oleks?”

Ödön Beke (1883–1964)

Beke oli kuulus oma säästlikkuse ja põhimõttekindluse poolest. 1949. aastal reisis ta koos György Lakó ja ühe nimeka lauljaga Helsingisse Uus-Kalevala ilmumise 100. aastapäeva tähistamisele. Kuna toona sai Helsingisse minna vaid Prahast, tuli esmalt Budapestist sinna sõita ja harilikult alles järgmisel päeval edasi lennata.

Praha hotellis pakuti ungari külalistele üht ühekohalist vannitoaga ja üht kahekohalist mugavusteta tuba. Beke valis vannitoaga ööbimiskoha. Hommikul, kui nad lahkudes maksma hakkasid, ulatati talle hulga soolasem arve, mispeale ta rahulolematult selgitust nõudis.

„Härra, teil oli ka vannituba, seepärast maksate rohkem.”

„Hea küll, aga ma ei kasutanud seda,” vastas Beke.

Vaidlus kestis niikaua, kuni Beke oma ungari kaaslastele ütles: „Oodake mind ära, ma tulen kohe!”

Beke läks tuppa tagasi, pesi ennast, ja maksis sõna lausumata arve.

*

Beke ühines kunagi 1912. aastal ametiühingute liikumisega ja tema hilisemas elus põhjustas tema vasakpoolne hoiak üsna palju ebameeldivusi. Tema teadmised marksistlikust ideoloogiast olid aga viiekümnendate aastate juhtkirjade tasemel. Ilmselt nägi ta, et nende asjadega pole tal keeleteaduses midagi peale hakata, ega tegelenud nendega.

Kord viiekümnendatel aastatel ühel poliitilisel seminaril rääkis esineja sellest, et klassivõitlus teravneb ja parempoolsete surve on suur.

Beke kuulas tukkudes ettekannet, millest tõenäoliselt jõudsid tema teadvusse vaid riismed. Niipea kui ettekandja oma kõne lõpetas, palus Beke luba sõnavõtuks. „Seltsimehel on õigus,” ütles ta, „Seda olen minagi kogenud. Hiljuti sain *Klassiteataja* uue numbri ja selles oli tekst trükitud vaid parempoolsetele lehtedele, loomulikult saatsin ma selle neile tagasi.”

*

Béla Kálmán saatis Bekele separaadi oma värskelt ilmunud artiklist. Mõne päeva pärast pidi ta mingi ametliku asja tõttu professorile helistama. Vestluse lõpus tänas Beke saadetise eest, mida tal ei olnud veel aega lugeda, kuid ta arvas, et selle kohta sobiks midagi positiivset öelda nende sõnadega: „Suur tänu separaadi eest, panin selle suure huviga kõrvale.”

L. Kettunen (1885–1963)

Vist kõige silmapaistvam läänemeresoome keelte uurija L. Kettunen elas Ungaris viibides Eötvösi kolleegiumis². Kodus oli ta harjunud riieteta loodusrüpes päikesepaistet nautima. Kolleegiumis võis ta sel eesmärgil vaid oma toa rõdu kasutada. Lähedal asuvast nunnakloostrist aga helistati üsna pea direksiooni, et kolleegiumist kõrvaldataks see saatür.

István Csekey (1889–1963)

Nimekas rahvusvahelise õiguse teadlane ja kultuuriajaloolane professor István Csekey õpetas pärast 1920. aastat pikka aega Tartu ülikoolis. Aastal 1932, kui ülikool tähistas asutamise 300. aastapäeva, kutsuti ka tema Eestisse. Csekey ilmus Gustav Adolphi kaju juures algavale tähistamisele pidulikus ungari rüüs, saabastes, sulgedega ehitud kübaras ja mõõgaga küljel. Ta võeti vastu hiiglasliku aplausiga, sest kõik olid veendunud, et see võib olla vaid Rootsi troonipärija, kes oli samuti pidustusele kutsutud. Kui pisut pärast Csekey'it ilmus troonipärija hallis tänavarõivastuses, õnnestus publikult vaatamata korraldajate pingutustele vaid väga hõre aplaus välja pressida.

Miklós Zsirai (1892–1955)

Zsirai oli Zoltán Gomboczi mantlipärija Budapesti soome-ugri õppetooli eesotsas. Tema esimene eksaminand oli ilus, kuid nõrgalt valmistunud tudengineiu. Zsirai kirjutas eksaminandi õpinguraamatusse viie järgmise märkusega: „Juut ütleb ka, et esimest kundet tuleb hinnata.”

A. I. Popov (1899–1973)

Polühistor A. I. Popov oli hajameelne inimene. Oma elu viimastel aastatel soovis ta pidada ettekande Joskar-Ola soome-ugri konverentsil. Mõni päev enne konverentsi algust said korraldajalt talt Leningradist järgmise tekstiga telegrammi:

„Palun teatage mulle minu ettekande pealkiri, sest olen selle täiesti unustanud.”

M. Liimola (1903–1974)

Nagu teada, on soomlastel väga raske ungari küsisõnata küsilause intonatsiooni ära õppida. Kui Liimola oli stipendiaadina Eötvösi kolleegiumis, vaatas ta ühel hommikul aknast välja ja pöördus oma ungarlasest toanaabri poole järgmiste sõnadega:

„*Most esik az eső. Ez kérdés.*” ‘Praegu sajab vihma. See on küsimus.’

2 1895. aastal asutatud kõrgetasemeline õpetajaharidust pakkuv kõrgkool Budapestis. Kolleegiumis said elada eelkõige maalt pärit andekad õpilased.

P. Ariste (1905–1990)

Kunagi viiekümnendate aastate esimesel poolel sõitis Ariste ühe eesti akadeemilise delegatsiooni juhina Läti vennasasutusele külla. Ariste tervitas naaberriigi teadlasi lätikeelse kõnega. Juba pöördumine „armsad sõbrad” võeti vastu tormilise aplausiga ja Ariste koges mõistmatult, et vahel on ka kõige harilikumate lausete vastuseks aplaus. Alles hiljem sai ta teada, et veidi varem oli läti keele kasutamine Läti Teaduste Akadeemia istungitel ära keelatud.

*

Ariste abikaasa oli ema poolt läti päritolu ja noor väi oli abikaasa vanemate juures Lätis sage külaline. Kord viis ta kuhugi oma ämma kaherattalisel kaarikul. Hobune laskis kerge sõiduki ees nii kiiret jooksu, et ämm hakkas kartma ja kordas väimehele üha: „*Lente, lente*” ‘tasa, tasa’.

Ariste aga kannustas hobust edasi, sest ta ei suutnud ära imestada, kuidas arhailises läti keeles kõlab see sõna veel praegugi samamoodi kui 2000 aasta eest ladina keeles.

*

Kunagi viiekümnendate aastate teisel poolel oli Aristel karjalasest külaline, kellega ta vene keeles vestles. Kui perenaine nende juurde tuli, rääkis Ariste temaga eesti keeles, mispeale külaline küsis: „Oi, Paul Aleksandrovitš, juba 17 aastat on Eestis Nõukogude võim ja teie räägite ikka veel oma abikaasaga eesti keeles?”

Ariste selgitas otsekohe külalisele, et seda kommet kavatseb ta surmani pidada.

József Györke (1906–1946)

Meie silmapaistev samojedoloog oli 30-ndatel aastatel pikka aega Tartu ülikooli ungari lektor. Eestis viibimise alguses ei osanud ta veel maakeelt, seepärast rääkis ta oma majaprouaga saksa keeles. Györkel oli raskusi artiklitega. Kord juhtis majaproua viisakalt tema tähelepanu sellele, et härra professor, laud pole saksa keeles mitte *das Tisch*, vaid *der Tisch*. Seepeale röögatas äkilise loomuga Györke majaproua peale nii: „Kui mina juba korra ütlen *das Tisch*, siis on see *das Tisch*.”

K. E. Majtinskaja (1907–1989)

K. Majtinskaja nimi oli varem Klára Majtinszki, aga 1936. aastal läks ta Nõukogude Liitu mehele ja nii sai temast oluline tegelane nõukogude fennougristikas. Veidi aega pärast Nõukogude Liitu saabumist läks ta külaskäigule oma mehe kodukülla. Tema ämm, kes oli lihtne talunaine, küsis keset teejoomist tema käest klaasile osutades:

„Kuidas seda sinu keeles nimetatakse?”

„*Pohár* ‘klaas’,” ütles minia. „*Pohár*? Sellest ei saa keegi aru. Aga *stakan* on kõigi jaoks arusaadav.”

József Erdődi (1908–1980)

Gedeon Mészöly võttis kolmekümnendatel aastatel József Erdődi Szegedi soome-ugri õppetooli palgata abiõppejõuks. Mészöly kiitles sageli Erdődi ees sellega, et tema kalvinistlikud talupoegadest esivanemad oskasid juba kaheksa aasta eest lugeda ja kirjutada. Kord märkis Erdődi tagasihoidlikult: „Härra professor, minu esivanemad oskasid juba neljasaja aasta eest lugeda ja kirjutada.”

L. Simonsuuri (1910–1964)

Budapestis 1960. aastal korraldatud I rahvusvahelise soome-ugri kongressi puhul käisid väliskülalised, suuremalt jaolt soomlased, Egeris. Gyöngyösi keskuses buss peatus natukeseks, reisijad tulid välja ja jalutasid tänaval. Üks keskealine külatädi silmitses uudishimulikult välismaalasi, astus siis kõnniteel seisva soome etnograafi, Simonsuuri juurde ja küsis talt: „Kes te olete?”

„Soomlased,” vastas Simonsuuri.

„Püha taevas,” imestas tädi, „Siis me ju pärineme teist.”

E. Itkonen (1913–1992)

E. Itkonen oli esimene silmapaistev soome keeleteadlane, kes pärast sõda 1952. aastal Ungarit külastas. Ta käis Balatoni ääres ja ta viidi ka Hortobágyi pustasse, kus tema saatjaks oli Ferenc Fabricius-Kovács. Soomes tekkis suur sinatamise mood alles umbes poolteistkümmend aastat hiljem, nii et Itkonen teietas endast 5-6 aastat nooremat kolleegi. Ilm oli ilus, lõoke lõõritas ja pusta oli just nii otsatu, nagu Itkonen seda kodus oli kujutlenud. Ta oli sellest väga liigutatud ja ta väljendas oma liigutust ainsa hüüdega: „Sinatagem!”

*

Itkonen viibis 60-ndatel aastate alguses Budapestis ja läks oma ungari naiskolleegiga Komöödiateatrisse. Pärast etendust otsisid nad taksot, aga ei leidnud mitte taksopoegagi. Seepeale tähendas Itkonen rahulolematult: „Meil Helsingis seisab iga avaliku maja ees taksosid.”

(*Soome julkinen rakennus* ‘avalik ametiasutus’ tähendab sõna-sõnalt ‘avalik maja’.)

Gyula Décsy (1924–)

Gyula Décsy emigreerus 1956. aastal Saksamaale, kus ta töötas pikka aega Hamburgi ülikooli soome-ugri õppetoolis. Kord 60-ndatel aastatel Ungaris käies võttis ta oma auto peale parasjagu

välismaal olnud ungari keeleteadlase Sándor Károly. Kui nad Lechi välja³ juurde jõudsid, pöördus Décsy Károly poole nende sõnadega:

„Näed, Sanyi, siin löid minu esivanemad sinu esivanemaid.”

U. Hauhia (1929–1991)

Kunagi 70-ndatel aastatel juhtus, et Budapesti ülikooli ungari keele ajaloo õppetool korraldas murdekogumisretke Bukoviiniast ümberasunud seekäide juures. Osalejate hulgas oli ka Ulla Hauhia, ülikooli soome lektor. Kakasdis ühe maja hoovil sattus ta jutuhoogu ühe valgevuntsilise vana seekäiga. Seisin läheduses, nii et kuulsin hästi igat sõna. Lektori ilusat ungarikeelset kõnet kuuldes oli vana ilmselt veendunud, et ka soomlased on sellised kaugele uidanud ungarlased, nagu nemadki olid, ainult soomlased jäid sinna võõrsile, sest ta lahkus oma vestluspartnerist selliste sõnadega: „No jääge siis teiegi ungarlasteks, nii nagu meie jääme.”

P. Kokla (1929–)

Tuntud eesti keeleteadlane ja ajakirjatoimetaja ning tema abikaasa õppisid ungari keele juba ülikoolis hästi ära. Kui neile Tallinnas korter määrati, läksid nad seda koos vaatama. Kojamehele tuli miskipärast jootraha maksta ja noored leppisid summas kokku ungari keeles, et asjaosaline aru ei saaks. Hiljem kuulsid nad majanaabrite käest, et kojamees oli nende kohta järgmist öelnud:

„Nendega tuleb ettevaatlik olla, sest nad on kahtlased inimesed. Ma oskan paljusid keeli, ma räägin saksa, vene, läti, leedu ja muid keeli, aga nemad räägivad sellises keeles, mida pole olemas.”

W. Veenker (1940-1996)

Vene võimu viimastel aastatel juhtus, et professor W. Veenker tuli laevaga Helsingist Tallinna. Piirivalvurid ja tolliohvitserid olid loomulikult kõik venelased ja professor rääkis nendega vene keeles. Üks tolliametnik küsis tema käest: „Öelge, kas kõik Hamburgi professorid räägivad vene keelt?”

„Oh ei,” vastas küsitud, „ainult need, kes eesrindlikult mõtlevad.”

Andres Bereczki (1962–)

1970. aasta Tallinna rahvusvahelise fennougristika kongressi puhul ühe etnograafidele korraldatud bussireisi sihtpunkt oli Koonga küla Pärnu lähedal. Buss peatus asulast väljas ühes sellises kohas, kus maastik, hooned ja elanikud on säilitanud palju arhailisi jooni. Kui erirahvuseline

3 10. augustil 955. aastal said ungarlased Lechi jõe kaldal Augsburgi lahingus hilisema Saksa-Rooma keisri Otto I vägede käest lüüa.

reisiseltskond bussist välja oli valgunud, lähenes neile jalgrattal üks väike eesti poiss ja tuli ratta seljast maha, et ebaharilikku vaatamängu lähemalt silmitseda. Ungarlane László Varga märkas poisikest ja pöördus tema poole järgimiste ungarikeelsete sõnadega, samal ajal tal pead silitades: „Missugune tore väike blond eesti laps. Kuidas sul läheb, väikemees?”

Poisike vaatas talle otsa ja vastas puhtas ungari keeles: „Täna küsimast, hästi.”

Suur oli imestus, et esimene vastutulev laps selles põlises eesti maakohas oskab täiuslikult ungari keelt. Vaimustus vähenes alles siis, kui selgus, et läheduses on see talu, kus Bereczkite perekond oma suvesid veedab, ning et kõnealune poisike on Andres, pere noorem laps.